

V.

Környezet és bűnözés

1. Civilizáció és környezetpusztítás

Mielőtt a kérdés részletezésére kerülne sor, le kell szögezni néhány alapvető felismerést. Így tudomásul kell venni, hogy

- a környezetet az élőlények közül az ember képes módszeresen és „eredményesen” rombolni saját környezetében, regionálisan vagy világméretben tönkretenni.
- a környezet radikális elszennyezését a magára gyakran oly sokat adó és az ún. primitív népeket lebecsülő nyugati civilizáció kezdte el.
- a környezet módszeres és kíméletlen pusztítása nem gonosz vagy hanyag emberek magánakciói, hanem felelős kormányok, nagy hatalmú érdekcsoportok és tudományosan magasan képzett szakembereket tömörítő intézmények tartós és módszeres tevékenysége bizonyos, a társadalom fejlődése szempontjából kétes értékű rövid távú hasznok látszólag olcsó elérése érdekében.
- ugyanez a civilizáció ismerte fel elsőként – elérte csak néhány, morálisan és szakmailag magasan felvértezett kiválósága szívós erőfeszítésének eredményeként –, hogy aminek pusztításába belekezdett, azt fel kell függesztenie, illetve meg kell kísérelnie az általa okozott károk helyreállítását.
- ugyanez a civilizáció azonban az előbbi feladatot a maga részéről úgy látta a legkönnyebben és a legolcsóbban megoldhatónak, ha a szennyezést közelebbi és távolabbi szomszédalhoz exportálja. Így váltak és válnak ma is a világ egyes régiói személtlerakó-telepekké.
- ugyanez a civilizáció mind a mai napig nem szánta el magát arra, hogy gyökeresen és végérvényesen szakítson pusztító tevékenységével.

- a kormányokkal, politikusokkal és szakemberekkel (legyenek azok környezetpusztítók vagy -védők) szemben a lakosság túlnyomó többsége e kérdéskör iránt nem érdeklődik. Kultúrájára azonban a hatalom által különféle közvetítőkön keresztül átadott vagy csak sugalmazott minta hatással van.
- a mi régióinkban a sugalmazások legerősebb forrásal egyrészt a tradíciót közvetítő mikroközösségek, másrészt a korszerűt vagy annak tartottat közvetítő tömegkommunikáció.
- a mi régióinkban mint annyi más, úgy ez is elsősorban nem szakmai, hanem politikai szinten oldódik meg, s az egész környezeti kérdés súlyosan átpolitikált. (Gondoljunk a Bős-Nagymarosi Vízlépcső egykori internacionalizmusára, a Grósz Károly által helyesen felismert nagymarosi tömegmozgalom rendszerellenességére, a bősli vízlépcső nacionalizmusára, a különféle energialobbyk érvelési rendszerére stb.)

Mindezekből, a teljesség igénye nélkül felmutatott jellemzőkből látható, hogy itt korántsem érvényesülhetnek olyan evidencia szintjén mozgó, a követendő magatartást támogató háttérbázisok (pl. a közvélemény aktív vagy passzív közreműködése a jogilag büntetendő tett morális elítélésével), mint egyéb, büntetendőnek nyilvánítandó tettek esetében.

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy számos – itt nem részletezhető ok miatt – a közvélemény a környezetpusztítás iránt egyre érzékenyebb, sőt gyakran túlérzékeny. Különösen akkor, ha a tényleges, potenciális vagy csak vélt szennyezés „kívülről érkezik”, tehát környezetébe mintegy importálják.

Döntést csak akkor lehet hozni, ha az egyénnek van választási lehetősége. A környezetszennyezés legtöbb fajtájában az átlagembernek kevés a beleszólása, mert az elsősorban „rendszerfüggő”.

Rendszerfüggő abban az értelemben, hogy

- a régió lehetőségel tükröződnek vissza benne, továbbá
- az adott terület irányítóinak szemlélete és lehetőségel tükröződnek vissza benne.

A jelenleg áttekinthető világtrend arra utal, hogy a környezet szennyezése ellen csak ott és olyan mértékben sikerül hatékonyan

fellépni, ahol és amilyen mértékben a gazdasági és az alapvető egészségügyi kérdések megoldottak tekinthetők. A pénzosztásnál csak az ilyen régiókban, országokban kerül a figyelem középpontjába a környezetvédelem, s válik lehetővé a kárt okozókkal szembeni hatékony fellépés. Ezzel a megállapítással együtt igaz az a tétel, hogy a környezetvédelem fontosságának tudatosulása a leginkább fejlett ipari országokban a legelőrehaladottabb. Eltekintve attól, hogy – lehetőségekhez képest – többnyire viszonylag ők okozták élővilágunkban a legnagyobb pusztítást. Ma ők vannak abban a helyzetben, hogy már nem az éhínség, s a járvány leküzdésére, hanem az egészségesebb környezetre költhetik pénzüket.

A nagy katasztrófák előidézőivel és a hozzájuk képest kis kihágások (pl. kocsiútas vízvédelmi területen) elkövetőivel szembeni fellépések egyaránt azt mutatják, hogy következetes büntetlenítés helyett többé-kevésbé **bűnbakállítás** folyik. A veszély eltűrhető, csak esetleg az előidézett hirtelen nagy kár megbocsáthatatlan. Még egyetlen kormány vagy parlament sem került a vádlottak padjára, mert politikája eredményeként esetleg nemcsak saját területét, annak lakosságát, hanem egész földrészeket tett tönkre. Bophal és Csernobil főfelelőseit (esetleg) megtalálják, de a savas esők bűnössei nem kerülnek ítélőszék elé. A környezetszennyező autós, tarlóégető esetleg megbüntethető, az ország egész részének vízkészletét, az ott lakók egészségét, a jövő generáció életlehetőségeit elpusztító alsó-, közép- vagy felsővezetőket nem vagy csak elvélve vonják felelősségre.

2. A társadalom és a hatalom érzékenysége – egy kutatás tapasztalataiból

A lakosságnak a környezetével szembeni véleménye számos módon mérhető. Itt most egy olyan beszámolót ismertetünk röviden, amely egy néhány évvel ezelőtti (1988. őszi) felmérésen alapult, s kifejezetten jogi-jogszociológiailag irányultságú volt. Ennek során azt vizsgáltuk, hogy az embereknek, azok különböző csoportjainak az eltérő jellegű (pl. az egészségügy, a gazdaság, a kulturális, a sző-

xuális) normasértések iránt milyen az érzékenysége; és azt, hogy mennyire vág egybe a lakosságnak, illetve egyes csoportjainak álláspontja a hivatalos, jogi formába öltött felfogással.

Már előljáróban leszögezhető: az eltérések számos helyen nem lebecsülendők. Voltak olyan tettek, mulasztások, amelyeket az állam bűncselekménnyé nyilvánított, a lakosság viszony nem; és fordítva. A hivatalos megítélés szerint nagyon is különböző „súlycsoportba” tartozó tetteket (pl. az öngyilkosságba kergetést és bizonyos körülmények közötti emberölést) a közvélekedés azonosnak vagy hasonló súlyúnak vélt; és fordítva. (Bár a jog csak a második lehetőséget rendel büntetln.)

A környezetvédelemmel a felnőttkorú lakosságot életkor, nem, iskolai végzettség és foglalkozási kategória szerint reprezentáló vizsgálattal populációt a következő, a környezeti értékek tartományába tartozó értékek sérelmével összefüggő kérdéseket kapta, amelyekkel kapcsolatban véleményüket kértük a normasértést követendő teendőkkel kapcsolatban.

Az eredeti kérdőív szerinti sorszámokat változtatlanul hagyva az alábbiak voltak a kérdések:

11-es kérdés: A szomszéd a lakás kéményét nem az előírásoknak megfelelően használja. Ezért részint nagy a bűz, részint állandó a robbanásveszély. Ön milyen döntést hozna vele szemben?

26-os kérdés: Külföldi céggel kötött szerződés értelmében jelentős mennyiségű mérgező anyag tárolására vállalkozott az egyik hazai vállalat vezetője. Ezzel az államot is nagy mennyiségű devizához juttatta, ugyanakkor az anyag tárolása a környéken élőkre bizonyos kockázatot jelent. Ön milyen döntést hozna a vállalatvezetővel szemben?

28-as, (illetve 29-es) kérdés: A községi párttitkár (illetve a tanácselnök) helyettese a község belterületén lévő 50-60 éves tölgyfialgetből 1-1 fát saját céljára kivágott. Ön milyen döntést hozna a párttitkárral (illetve a tanácselnökkel) szemben?

37-es kérdés: Egy vállalati igazgató utasítására termelési érdekből a gyár szennyvizét a közeli tóba vezeti. A halgazdaság halai elpusztulnak. Ön milyen döntést hozna az igazgatóval szemben?

58-as kérdés: A belvárosi magántulajdonban álló kisméretű zöldterületét a tanács butikok létesítése céljából klsajátította. Ön milyen döntést hozna a klsajátítást engedélyező személlyel szemben?

59-es kérdés: A tanács a lakóházak közötti kls területű parkban engedélyezte garázsok építését. Ön milyen döntést hozna az engedélyt kiadó személlyel szemben?

A kiértékelés során kétféle lehetőséget használtunk ki:

1. a büntet-nem büntet dimenziók mentén,
2. a jutalmazástól a büntetésig terjedő teljes skála mentén értékeltünk, mégpedig a következőképpen:
 - megjutalmaznám [1]
 - semmilyen intézkedésre nincs szükség [2]
 - egymás közt egyezzenek ki a felek [3]
 - magasabb hatóság rendezze, de senkit ne büntessenek meg [4]
 - az okozóval a kárt megtéríttetném [5]
 - pénzbüntetést szabnék ki [6]
 - leváltanám, eltiltanám a foglalkozása gyakorlásától, elbocsátanám [7]
 - börtönbüntetést szabnék ki [8]

Az **eredményeket** a következőkben lehet röviden összefoglalni. (A kérdések után zárójelben a kérdés rövidített ismertetője.)

A **bűn-nem bűn** dimenzió mentén a következő jellegzetességek adódtak:

11-es kérdés: bűdös, robbanásveszélyes kémény.

A nem büntetők aránya 34 %. Iskolai végzettség szerint viszonylag legalacsonyabb ez az arány a 0-5 osztályt (25,4 %) és az egyetemet végzettek (26 %) körében. (A főiskolai végzettségűek 35,8 %-a nem tart szükségesnek büntetést.) Családi állapot szerint a nem büntetők legkisebb arányban az egyedül élő házások (20 %), legnagyobb arányban az élettárrsal élő elváltak (50 %) között szerepelnek.

26-os kérdés: mérgező anyag tárolása.

A büntetők aránya 59,8 %. Családi állapot szerint a nem büntetők legnagyobb arányban az egyedül élő házások (73,3 %), tovább-

bá az élettárssal együtt élő nőtlenek, hajadonok körében (72,2 %) található, míg legkisebb arányban az élettárssal élő özvegyek (46,7 %) és a nőtlenek, hajadonok körében (50,7 %).

28-as kérdés: párttitkár tölgyfája.

A nem büntetők aránya 4,7 %. Legalacsonyabb részaránnyal szerepelnek a felsőfokú (1,4 %) és a szakmunkás végzettségűek (2,7 %), míg a 0-5 osztályt végzettek körében ez a szám 10,2, a 8 általánost végzettek esetében 7,8 %. Nem büntet a vezetők 2, a beosztottak 4,6, a háztartásbellek 5,5 %-a. A nem büntetők között a házasként vagy elváltként élettársi viszonyban élők közül senkit nem találni, az elváltan egyedül élők aránya 2,9 %, míg az özvegyen egyedül élőké 8 %.

29-es kérdés: tanácselnök tölgyfája.

A nem büntetők aránya 4,2 %. Kiemelkedően magas a 0-5 osztályt végzetteké (11,9 %). Egyébként a szociográfiál változók között nincs akár szignifikáns, akár ilyenek ugyan nem nevezhető, de legalább tendencia jellegű eltérés.

37-es kérdés: szennyvízel a lóba.

A nem büntetők aránya 2,7 %. A férfiak esetében 1,8, a nőknél 3,4 %. A 19-24 évesek között egyetlen személy sem akadt, aki a példabell esetben ne szabna ki büntetést. Beosztás szerint a nem büntetők aránya legalacsonyabb a vezetők (1 %), legmagasabb a háztartásbellek körében (6,8 %).

58-as kérdés: belvárosi zöldterületen butik.

A nem büntetők aránya 35,9 %. A szóban forgó szociográfiál mutatók szerint az egyes csoportok között semmiféle lényegi eltérés nem tapasztalható.

A hétfokozatú kiértékelési dimenzió (skála) mentén a következő eredmények adódtak:

11-es kérdés: bűdös, robbanásveszélyes kémény.

A megkérdezettek zöme a [6], majd a [4] és a [3] megoldás lehetőségét választotta. Nincs eltérés a nemek és a lakáskörülmények szerint. Az életkörülményekkel való elégedetlenséggel párhuzamosan nő a megítélés szigorja. Korcsoportok szerinti bontás

alkalmával kitűnik, hogy a [3] megoldást jellemzően nem választja a 19-24 évesek köre, s ettől szignifikánsan különbözik a 45-54 évesek választási gyakorisága. Az [5] megoldást elutasítja a 45-54 évesek köre, s hozzájuk képest szignifikánsan inkább választja a 65 év felettiek közössége. **Beosztás** szerinti bontás mentén az figyelhető meg, hogy a [3] megoldást a vezetők jellemzően elutasítják, míg ugyanők kiemelkedően preferálják a [4] megoldást. **Iskolai végzettség** szempontjából egyetlen figyelemre méltó jellegzetesség adódik: az egyetemet végzettek kiemelkedően nagy arányban szerepelnek az [5] megoldást választók között. A **családi állapot** szerinti vizsgálat azt mutatja, hogy a [3] megoldást előnyben részesítik a házások és az élettársi viszonyban lévő özvegyek, a [4] megoldást a nőtlenek-hajadonok, továbbá az élettársi viszonyban élő házások; a [6] megoldást elutasítják a nőtlenek-hajadonok, továbbá az élettársi viszonyban élő házások és elváltak.

26-os kérdés: mérgező anyag tárolása.

A szükségesnek tartott intézkedések között első helyen szerepelt a [4], amelyet viszonylag magas aránnyal követett [7], majd [6]. **Beosztás** szerinti elemzésnél a megítélés tekintetében lényegi különbségek nem voltak kimutathatók. A férfiak a [2] megoldás választásában a nőknél ritkábban, a [3] megoldás elfogadásában gyakrabban szerepeltek. Az **életkörülményekkel** elégedettek a [7] és a [8] megoldást ritkán választották. **Korcsoportok** szerinti bontásnál kitűnik, hogy a [2] megoldást a 19-24 évesek ritkán, a 65 évesek és idősebbek gyakran választották. A [3] megoldásnál épp fordított a helyzet. A [6] megoldás esetében a 19-24 évesek gyakran, a 45-54 évesek ritkán szerepelnek, a [8] megoldásban a legfiatalabb korcsoport ritkán, a legidősebb gyakran szerepelt. Általában megállapítható, hogy az életkor növekedésével a megítélés szigorja növekszik. **Iskolai végzettség** szerint a következő összefüggések emelhetők ki: a [2] megoldásban a 8 általános és egyetemi végzettséggel rendelkezők kiemelkednek; a [3] megoldás különösen a 6-7 osztályt végzettekre nem jellemző; a [6] megoldás legkevésbé jellemző az egyetemi végzettségűekre, míg a [7] megoldás ugyanerre a csoportra a legjellemzőbb. A [3] megoldás gyakorisága a végzettséggel csökken, a [4] megoldás a középiskolai végzettségtől nő-

vekszik, az [5] megoldás a felsőfokú végzettségűekre különösen nem jellemző, a [8] megoldás pedig a 0-7 osztályt végzettekre különösen jellemző. **Családi állapot** szerinti vizsgálatnál kiténik, hogy a [4] megoldást kiemelten szívesen választják az élettársi viszonyban élő nőtlenek-hajadonok, a [6] megoldást a nőtlenek, míg ugyanezt az elváltan egyedül élők, továbbá az élettársi közösségben élő nőtlenek-hajadonok és házások kerülik. A [8] megoldásban a nőtlenek-hajadonok, továbbá az egyedül élők felülreprezentáltak.

28-as kérdés: párttitkár tölgyfája.

A zöm a [6], majd az [5] és a [7] megoldást választja. Nincs lényegi eltérés a nemek és a lakásviszonyok mentén. Az életkörülményekkel elégedetlenek inkább hajlanak a szigorúbb megítélés felé. Ugyanígy az idősebbek. Ez különösen a [7] választásának az életkor növekedésével mind gyakrabban előforduló gyakoriságával mérhető. **Beosztás** szerinti vizsgálatnál az állapítható meg, hogy a [6] megoldásban a vezetők alul-, míg a [7] megoldásban ugyanők felülreprezentáltak. **Családi állapot** szerinti elemzéskor kiténik, hogy az [5] megoldás választásánál a nőtlenek-hajadonok nagy, míg az egyedül élő házások, továbbá az élettársi viszonyban élő nőtlenek-hajadonok kis arányban szerepelnek; a [6] választásánál az élettárssal élő házások, továbbá az egyedül élő házások, valamint az élettársi viszonyban élő nőtlenek és elváltak nagy, az élettársi viszonyban élő özvegyek kis arányban szerepelnek; a [7] választása pedig legkevésbé a nőtlenekre-hajadonokra jellemző. **Iskolai végzettség** mentén történő elemzésből kiténik, hogy az [5] választásakor magas a főiskolai végzettséggel rendelkezők aránya, míg ugyanők a [6] választásánál kis arányban szerepelnek. A [7] választása az iskolai végzettséggel nő.

29-es kérdés: tanácselnök tölgyfája.

A kérdés lényegében azonos az előzővel, csak a jogsértő pozíciója tér el. Megállapítható, hogy a tett megítélése ettől mitsem változik. Ezt bizonyítja a célszerűnek tartott beavatkozásoknak nemcsak a köre, hanem gyakorisági sorrendje is. Ez azt mutatja, hogy az emberek számára közömbös, hogy a (kérdőív kibocsátásakor még helyi szinten nagy hatalommal rendelkező) párttitkár vagy tanácsi vezető él-e vissza helyzetével. (A kérdések a jelenlegi, a fel-

mérés idejétől formálisan gyökeresen eltérő viszonyok között is szociológiailag jól értelmezhetők!) **Korcsoportok** szerinti bontáskor kitűnik, hogy az [5] megoldás választása a korral csökken, a [6] megoldásé 24 év felett csökken. A [7] megoldás 24 év felett nő. A [7] és a [8] választása 25 év felett jellemzően gyakoribb. **Beosztás** szerinti vizsgálatnál az tűnik ki, hogy a [6] megoldást a vezetők jellemzően nem választják. **Családi állapot** szerint a következők emelhetők ki: az [5] megoldást az egyedül és az élettársi viszonyban élő házások nem választják. A [6] megoldást az élettársi viszonyban élő nőtlenek-hajadonok, házások, továbbá az egyedül élő házások választják leggyakrabban. A [7] választása pedig az élettársi viszonyban lévő özvegyekre a legjellemzőbb.

37-es kérdés: szennyvizet a tóba.

A zöm az [5], majd a [6] és a [7] megoldás mellett voksolt. Nincs eltérés a **beosztás** mentén. A **férflak** kiemelkednek a [8] előnyben részesítésekor, amit viszont az **életkörülményekkel** inkább elégedettek többnyire elutasítanak. 45 éves kortól különösen jellemző a [6] választása, 55 éves kortól pedig a [8] elutasítása. A [7] és a [8] választása inkább a fiatalokra jellemző. Az [5] megoldást az egyedül élő házások ritkán, a [6] megoldást – a **családi állapot** szerinti bontásban – az egyedül élő házások a többségnél jóval gyakrabban, a nőtlenek-hajadonok jóval ritkábban választják. Az egyetemi **végzettségűek** kitűnnek a [6] megoldás gyakorl, a [8] megoldás ritka választásával.

58-as kérdés: belvárosi zöldterületen butik.

A zöm a [6], majd a [4], ezt követően egyenlő arányban az [5] és a [7] megoldást választja. Nem állapítható meg jellemző összefüggés a **családi állapot** és a **lakásviszonyok** mentén. A **férflak** inkább választják a [8] megoldást, mint a nők. A **körülményekkel** elégedettek alacsony arányban szerepelnek a [7] és a [8] választásakor. Az **idősebbek** inkább hajlanak a szigorúbb megítélés felé. **Iskolai végzettség** szerinti elemzésnél kitűnik, hogy [3] választásának gyakorisága a végzettség növekedésével csökken; továbbá az, hogy a 6-7 osztályt végzettek alacsony arányban képviseltetik magukat az [5] és magas arányban a [6] szerinti döntéskor. A [7] lehetőségén belül a 6-7 osztályt végzettek ritkán, az egyetemi vég-

zettségük gyakran szerepelnek. Ez a választás általában az iskolai végzettséggel nő. Beosztás szerint az állapítható meg, hogy a [4] választásakor a vezetők kis, az [5] választásakor a háztartásbellek kis, a [6] választásakor a háztartásbellek nagy, a [7] és a [8] választásakor a vezetők nagy arányban szerepelnek.

59-es kérdés: kis parkban garázsok.

A zöm a [6], majd a [4], a [7] és a [2] megoldást választotta. Nincs eltérés nemek szerint. A körülményekkel elégedettek ritkábban választják a [6] és gyakrabban a [7] megoldást. Korcsoportok szerinti bontáskor kilűnik, hogy a [2] megoldást 19-34 évesek gyakran, a [4] és a [7] megoldást ritkán választják – a többi korcsoporthoz képest. A beosztás szerinti elemzés azt mutatja, hogy a [2] megoldást a háztartásbellek a többieknel inkább részesítik előnyben; a [4] megoldást legkevésbé választják a vezetők, inkább a beosztottak és leginkább a háztartásbellek. A [6] és a [7] választásánál pontosan fordított a helyzet. Iskolai végzettség szerinti elemzéskor kilűnik, hogy a [2] választása leginkább a 8 általános és szakmunkás végzettségűekre jellemző; a [3] választása a 0-5 osztályosokra, a [4]-é a 0-7 osztályt végzettekre, de egyáltalán nem a felsőfokú végzettségűekre; a [7] választása a végzettséggel növekszik. Családi állapot szerint kilűnik, hogy a [2] választása jellemző az egyedül élő házásokra, de nem jellemző az élettársi viszonyban élőkre; a [6] választása jellemző az élettársi viszonyban élőkre; a [7] választása nem fordul elő az egyedül élő házások körében, de nagyon jellemző az egyedül élő elváltakra és özvegyekre. Lakáviszonyok mentén történő elemzésből az világlik ki, hogy a háztulajdonosok preferálják a [2] és [4] lehetőséget, de elutasítják [7]-et.

Az eddigiek tömör summázata következik:

1. A lakosság vélekedése heterogén, amiben számos tényező játszik szerepet. Ezek közül a felmérés – korlátainál fogva – csak néhányra hívhatta fel a figyelmet.
2. A fiatalok és a nők – különösen a felmérés egyéb kérdéseinél szereplő részesedésükhöz képest – nagyobb arányban képviseltetik magukat a viszonylag inkább büntetők között vagy a szigorúbb büntetések választásában.

3. Mindazonáltal – ismét csak az egyéb, emberi élet és vagyon ellen irányuló cselekményeknél kifejtett állásfoglalásokhoz képest – a lakosság elnéző a környezet rongálásával, illetve rongálóival szemben.
4. Ha elfogadjuk, hogy a fellelt szükségesletek az érdekeket, ezek pedig az értékrendszert jelentős mértékben formálják, úgy arra következtethetünk: a környezet védelmének szükséglete még vagy nem soroltatott be az érdekeket szabályozó szükségletek közé, vagy a rangsorban hátul kullog. Biztató viszont, hogy a kapott közvetett információk szerint a fiatalabb korosztály – helyenként szignifikánsan – eltér az idősebbektől.

3. A károk és azok mérhetősége

Általában nem egyszerű feladat, amikor valamely, a közösségnek kárt okozó cselekmény súlyosságát meg akarjuk ítélni. A nehézséget fokozza, hogy olyan események várható kihatásáról kell(ene) véleményt alkotnunk, amiknek egyrészt a bekövetkezte, másrészt bekövetkezés esetén a kimenetel súlyossága számos előre látható, de még több előre nem látható, szükségszerű és véletlenszerű tényező külön-külön, de még inkább együttes előfordulásától függ.

Tovább nehezíti e jelenségek következményeinek mérését, hogy általában rövid és hosszú távon előnyök és hátrányok elegeivel van dolgunk. Gyakori, hogy az előnyök rövid távon, a hátrányok pedig hosszú távon jelentkeznek. Ugyanígy előfordul, hogy az előnyök egy szélesebb, a hátrányok pedig egy szűkebb közösség érdekeit érintik. Nagyon problematikus annak megítélése, hogy bizonyos előnyökért cserébe milyen körben milyen mértékű és jellegű hátrányok tolerálhatók. Hol van a „tűrt” és a „tiltott” határa? (Erről ld.: Kiszely K.: Adóátok, adóáldás. Beszélő 1992/7. 19. o. a környezet-használati díj bevezetése körül dilemmák kapcsán.)

Nem kétséges, hogy ebben a kérdésben is – miként már utaltam rá – nemcsak országoként, de réglónként is, a civilizáció jellegének és az anyagi ellátottság mértékének függvényében igen nagyok az eltérések.

Külön gondot okoz, hogy (legfeljebb) csak az ismert károkozásokkal, károkkal szemben vagyunk képesek fellépni. Teljesen kiszolgáltatottan állunk az ismeretlen (ma még nem ismert) károkozásokkal szemben. Kérdés az is, hogy – túl a már bekövetkezett és mérhető károkon – milyen, a szakemberek által előre jelzett várható hatásokkal és mely fázisban kell fellépünk. Kik által felderített összefüggések és mikor tekinthetők olyanoknak, amelyekkel szemben a hatalom birtokosainak lépéseket kell tenniük. S mikor ér el valamilyen veszélyokozás olyan mértéket, amikor már büntetőjogi beavatkozásra is szükség lehet.

Sajnos az (ál)tudomány és a (tév)hit világának határai gyakran elmosódtak. Épp ezért áll bizonytalan lábakon minden olyan beavatkozási kísérlet, ami nem evidencia-szintű, egymást többszörösen kontrolláló bizonyítás-mechanizmuson alapul.

Az mindenesetre valószínűsíthető, hogy a jövő évszázad egyik legfőbb feladata lesz az emberi környezet kímélése leghatékonyabb eszközeinek megtalálása. Abban már kevésbé vagyok biztos, hogy ezek között a büntetőjog szerepelni fog.

A károk minősége és fajtái ugyanis – legalábbis részben – olyanok, amelyekkel szemben a büntetőjog valószínűleg nem lesz felhasználható. A károkozások egy része olyan természetű, hogy annak értékelése a büntetőjog számára a környezeti károkozáshoz képest sokkal tradicionálisabb, jobban bizonyítható és a személyi felelősséget könnyebben megállapítható cselekmények esetében sem igazán sikeres.

A károk minősége szempontjából alapvetően meg kell különböztetni az emberi életet sértő, valamint a vagyoni viszonyokban hátrányokat okozókat. Az emberi élet sérelmébe annak lassan ható, tartós veszélyeztetése is beletartozik, s e körön belül a legjellemzőbb: az egészségrombolás.

A károk (kárkövetkezmények) mérése az egyik legbonyolultabb, s legtöbb bizonytalansággal teli faktort tartalmazó művelet. Ezek között is az egyik legkényesebb: az emberi élet értékének „forintosítása”. Aligha véletlen, hogy nemcsak különböző országok, hanem egy-egy országon belül is különféle szakemberek mérésének

eredményei között olykor nagyságrendi eltérések vannak. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy épp ebben a kategóriában viszonylag széles azoknak a köre, ahol a kár egyáltalán nem számszerűsíthető. Szenvedést és fájdalmat ugyan lehet valamiféle pénzzel, intézkedéssel kárpótolni, a kártalanítás azonban lehetetlen.

Tekintettel arra, hogy e tanulmány keretében a környezet és a büntetőjog viszonyát vizsgáljuk, a károk elemzésekor is lényeges, hogy felhasználjuk a bűnügyi károkkal kapcsolatos ismeretüket különösen, ha azok az ENSZ-ből származnak.

A **bűncselekmények költségei** a következőkből tevődnek össze (összeállítását legutóbb ld. United Nations Economic and Social Council E/1990/31/Add.1., E/AC.57/1990/8/Add.1.: Report of the Committee on Crime Prevention and Control in its Eleventh Session: The need for the creation of an effective international crime and justice programme.)

Pénzügyi költségek

Tudomásul kell venni, hogy a bűncselekmények közvetlen vagy közvetett költségeinek csak egy korlátozott része becsülhető pénzügyi fogalmakkal. A társadalom és az állam természetesen jelentős összegeket áldoz arra, hogy rendőrséget és felderítő hálózatot tartson fenn. Ugyanígy a vád- és védelem, a börtönök és a rehabilitációs intézmények és programok, az áldozatok és hozzátartozóinak kártalanítása, illetve kárenyhítése és számos, az előbbiekhez tartozó szolgáltatás jelentős összeget tesz ki. Az ENSZ becslése szerint az állami költségvetésnek a fejlett országok 2-3 %-át, a fejlődő országok 9-14 %-át áldozzák bűnmegelőzésre. Ezek nagy része a kormányhivatalok, ezek között is elsősorban a belügy és az igazságügyl tárca, valamint a bíróság működtetésére kerül felhasználásra.

Közvetlen (direkt) költségek

Ezek közé tartoznak a bűncselekmények áldozatalnak orvosi kezelésével, kereseti és vagyoni veszteségével együtt járó költségek.

A fizikális következmények lehetnek hevesek és rövid tartamúak vagy krónikus jellegűek. Az áldozat ugyanakkor **szociálisan**

és pszichikálisan is károsodhat. A szociális hátrány magában foglalja az egyén foglalkozásának elvesztését, részben azért, mert korábbi foglalkozásának ellátására alkalmatlanná válik pl. azért, mert megszűnik a korábbi biztonságérzete vagy képtelenné válik a társadalommal való egészséges kapcsolattartásra. A pszichikális hatás az erőszakos bűncselekmények, a szexuális cselekmények, a lakásbetörések és lakásrablások következménye lehet. Több más, az egyén számára traumatikus élményt eredményező bűncselekmény is kiválthat különféle pszichés zavarokat, mint depresszió, szégyenérzet, bűntudat, önvád. Mindezek képtelenné tehetik az egyént arra, hogy a társadalmi kapcsolatokat a szükséges mértékben fenntartsa.

Közvetett (Indirekt) költségek

Ezek közé tartoznak azok, amelyeket a bűncselekmény a társadalomnak az azzal közvetlenül nem érintett tagjai számára okozott. Ezek egy része nagyon nehezen számszerűsíthető csakúgy, mint az az emocionális fájdalom, ami a családtagokat és a barátokat érinti. A tanúk órákat vagy napokat töltenek el a rendőrségi vizsgálatok és a bírósági eljárások során. A vásárlók magasabb árakat kell fizessenek, mivel a bűnözés egy része az üzletek ellen irányul. A vagyontárgyak tulajdonosai nagyobb biztosítási összegeket kell kössenek, hogy tulajdonuk megkárosítása esetén ne érje őket túlzott anyagi veszteség. Egy idő után azonban az anyagi veszteség katasztrofális méreteket ölthet és a biztosítók felmondják a szerződéseiket. Az átlagembernek magasabb adókat kell fizetnie, hogy így pótolja a bűncselekmények előforduló által okozott károkat.

Szociális (és morális) költségek

Közvetlen (direkt) költségek

Ez valamennyi országban magas. Legsúlyosabb hatása abban nevezhető meg, hogy a kormányok kapacitását csökkentik más irányú szükségletek kielégítésében.

Közvetett (Indirekt) költségek

Ezek mutatják a legkevesebb állandóságot. Lehetnek olyan periódusok, amikor az állam – bizonyos bűncselekmények követ-

keztében – társadalmi hanyatlás különféle változataiba keveredik. Ennek egyik formája, amikor a lakosság a korrupció elhatalmasodása folytán morális válságba kerül, sőt kifejezetten demoralizálódik. Ugyanilyen hatást eredményez, ha a hatalom bizalmi politikát folytat, s így a társadalom képtelen az általa kívánatosnak tartott fejlődési utat bejárni. Amennyiben a lakosság **nem képes vagy nem akar a nemzet életében önként részt venni**, és annak fejlődését elősegíteni, s ha ezzel egyidejűleg gazdasági, ipari és szervezett bűnözés elvágja a helyi és a nemzeti politikát egymástól, az adott ország gazdasági növekedése és szociális békéje súlyos veszélybe kerül.

Ha a lakosság azt észleli, hogy az állam nem képes vagy nem akar a bűnözés ellen fellépni, a lakosság reakciója az, hogy **kormányát leértékeli**, frusztráltan fordul vele szembe, s az egyéni és a nemzeti produktivitás jelentősen lecsökken. Továbbmenve a társadalmi béke és stabilitás is veszélybe kerül. A bűnözés a társadalom valamennyi tagját érinti, azonban a különböző csoportokat eltérő mértékben sújtja. A bűncselekményekkel **leginkább érintett csoportok** gyakran a **legkevésbé képesek képviselni érdekeiket**.

Amikor a bűncselekmények elérnek egy bizonyos szintet, az állam az **erőszak fokozásával** szokott válaszolni, ami könnyen teheti kétségessé az **alapvető emberi jogok** érvényesülését, s növeli a szociális feszültséget, s jelentősen visszaveti a gazdasági fejlődést.

Egy hatékony bűnözést megelőző és ellenőrző program nélkül nincsenek nevelési sikerek, nincsenek eredményes (mező)gazdasági reformok, nincsenek túlhatalom elleni lépések, nincsenek ipari programok. (Idézet az említett ENSZ anyagból.)

Bár ezek a gondolatok – első pillantásra – talán távol esnek témánktól, azonban nyomban megjegyzendő: az ENSZ bűnözést megelőző szakirányú szerve a nemzetközi együttműködést igénylő programok között, a gazdasági bűnözés után és az illegális kábítószerek kereskedelem, terrorizmus és több más, közismerten veszélyes bűncselekményfajta előtt: a rangsor második helyén említi a környezeti bűnözést. (Vö.: United Nations: Guiding Principles of

Crime Prevention and Criminal Justice in the Context of Development and a New International Economic Order. 1985.) Márcsak azért is célszerű megvizsgálni: mit lehet rendezni a büntetőjoggal – elméletben és gyakorlatban – mint jogi szabállyal, s mit lehet(ne) tenni büntetőjogi szabályozás „védernyője” mögött egy valódi kriminálpolitikával.

4. A büntetőjog feladata

Elengedhetetlen, hogy röviden említést tegyék a büntetőjognak a szerepéről. Mind Magyarországon, mind külföldön többféle nézetet ismerünk.

Amennyiben a büntetőjogot tágan értelmezzük, s felcseréljük a büntetőpolitika kifejezéssel, úgy ennek lényege a következőkben foglalható össze.

Egyes nézetek szerint a büntető törvény feladata Iránymutatás arról, hogy mit szabad és – főleg – mit tilos lenni. A tilalmak érték-rangsorbeli helyezést is mutatnak. Egyrészt akkor, amikor a nem támogatott magatartásformákból nem tűrtekké, azaz tiltottakká sorol át egyeseket. Másrészt akkor, amikor ez utóbbiak körében a szankció különböző súlyosságának kijelölésével rangsort állít fel, egyik végén az elnyel-bejnye súlyosságtól a másik végén az évtizedes vagy hosszabb szabadságvesztés büntetés kijelölésével.

Magának a büntetésnek a céljáról, értelméről is megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint ez pusztán annak kifejezésére szolgál, hogy az állam elnyomó gépezete milyen tetteket és milyen mértékben nem tűr el. Mások szerint a büntetés – az ezt megelőző büntető eljárással együtt – része az ember tanulási folyamatának és hozzájárul ahhoz, hogy a büntetés kiállása után inkább normakövető legyen, mint annak előtte volt.

Itt kell megjegyezni, hogy a büntetőjog tudománya több évezredes hagyományokon alapul, s bizonyos életterületeken megglehe-

lősen nehezen alkalmazkodik a technika világa új elvárásaihoz. Gondok mutatkoznak – immár lassan fél évszázada – a technika fejlődésének kísérőjelenségét képező bűncselekmények, elsősorban a gondatlanul elkövetettek, ezeken is belül a balesetekkel összefüggő vétségek megítélésekor. A legsúlyosabb kérdés az **ember és a technika viszonya**, az ember képességének, határtejesítményének helyes megítélése. Nagy a bizonytalanság abban a vonatkozásban, hogy hol húzódnak az emberi elvárhatóság határai. Honnan kezdődik az emberi psziché túlterhelése, méghozzá olyan mértékben, amikor az egyén a hibátlan döntésre és annak végrehajtására képtelen. A büntetőjogban természetesen egy további kérdés is vizsgálendő: mennyiben hibás az egyén magáért a túlterhelésért, milyen lehetőségek voltak (lettek vagy lehettek volna) az ilyen helyzet elkerülésére.

Felelősséggel kijelenthető, hogy a tudomány és a gyakorlat nincs összhangban. Ma ismeretlenül nagy számban ítélünk el olyan embereket, akik nem bűnösök csak **bűnbakok**. A hatalom végrehajtó apparátusa egy kisebbséget tudva vagy tudatlanul, akarva vagy akaratlanul feláldoz a többségnek. Egyrészt azért, hogy deklarálja adott magatartás vagy adott követelmény áthágásának el-tűrhetetlenségét. Másrészt, hogy elhárítsa magától a felelősséget a túlterhelés tényéért.

Le kell szögezni: bár az aggodalmak nem alaptalanok, a töme-ges bűnbakállítás ma még a környezet elleni vétségeknél nem tipikus. A tapasztalatok arra utalnak, hogy még sokáig nem kell attól rettegnünk: az Igények meghaladták képességeiket.

6. A büntetőjog „használhatósága”

Mielőtt e kérdés részletezésére rátérnék, álljon itt néhány számadat az egységes rendőrségi-ügyészségi statisztikából. A környezet- és természetkárosítással kapcsolatos, a következő pontban részlete-zett tényállásokat megvalósító esetek, illetve ismertté vált bűncse-lekmények száma a következő volt:

Év	Környezetkárosítás	Természetkárosítás
1979	1	0
1980	3	3
1981	1	0
1982	2	2
1983	2	4
1984	1	6
1985	1	5
1986	4	1
1987	4	2
1988	4	2
1989	2	0
1990	4	2

A közvéleményt nyugtalanító, és az utóbbi néhány évben ugrásszerű emelkedésnek indult, több száz ezres halmazt jelentő hagyományos bűncselekmény típusokhoz képest a környezetkárosítással kapcsolatos és a statisztikában is szereplő bűnesetek száma százalékosan nem vagy allig mérhető.

Ez a tény azonban korántsem jelenti azt, mintha ezen cselekmények súlya Magyarországon eleve kisebb lenne pl. az emberöléseknél vagy a bűncselekmények mintegy négyötödét kitevő vagyon elleni támadásokénál. Botorság volna egyrészt azt hinni, hogy a jog annyiszor szenved csupán sérelmet, ahányszor azt leleplezik, illetve bizonyítani tudják; másrészt azt, hogy a kétfajta jogsérelem hatása sikeresen összehasonlítható.

Nyilvánvaló, hogy a számok közötti különbség – túl a társadalmi érzékenység eltérőségén és a már említett társadalmi érzékenységen – az elkövetés bizonyítási nehézségelben rejtezik. Ez különböző síkokon kerül felszínre.

Egyik ilyen sík a már röviden említett elvárhatóságl határ megvonása. Azaz: milyen körülmények mellett várható el az embertől a helyes döntés?

Másik ilyen ok, hogy a környezetkárosítás tipikusan intézményesült jelenség. Minél nagyobb a bekövetkezett vagy a várható kár, annál kevésbé jellemző, hogy az egyszemélyes döntés következménye. Márpedig a büntetőjog csak személyekkel szemben tud szankciókat alkalmazni, intézményekkel, cégekkel szemben nem. Ott a károkozás következményelért (de nem a veszélyelért) „csak” a vagyoni felelősség áll fenn. (Vagyoni felelősség állhat fenn természetesen olyan előírások be nem tartásáért, amely szabályok a károkozás bekövetkezését hivatottak megakadályozni.) Természetesen az intézményeket emberek irányítják, s így azok felelősségre vonhatók. Mármint ha van olyan konkrét szabály, amit megszegtek, s amely szabályszegéssel konkrét, közvetlen oki összefüggésben áll a szabályszegés következménye.

Ma már (vagy talán jobb volna azt remélni: ma még) nincs fejlett technika, „korszerű” életmód és társadalom környezetkárosítás nélkül. A civilizáció mai fogalma és megvalósulási gyakorlata elválaszthatatlan a környezet- és természetkárosítástól. Rendkívüli – elsősorban a jogtól független, de attól nem elkülöníthetően kezelendő – morális kérdés annak tisztázása, hogy hol húzódik a határ a „szabályos”, elfogadható környezetkárosítás és az elfogadhatatlan között. Azt ugyanis világosan kell látni, hogy nem csekély az a hatalom, illetve a közvélemény által saját maga köré húzott képletes drótkerítés, amin belül kétségtelenül végzetes következményekkel járó rövid- és hosszútávú károkozás folyik, mégis különféle indokokkal (népgazdaságl érdek, a gazdaság egészséges működtetése, szállítási, helyváltoztatási, szabadidő ellátási és még számos szükséglet és érdek kielégítése érdekében) az megengedett.

Az is tipikusan nevezhető, hogy minél szegényebb egy ország, annál feljebb van az a határérték, ami fölött illott a környezetszennyezés. Nemcsak a szándék, a tudás, de a rövidtávú szükség is befolyásolja a döntéshozók állásfoglalását.

6. Törvényi tényállások és értelmezésük

A magyar jogszabályok szerint valamely, súlyos mértékben elítélendő tett elkövetőjét általában két szinten lehet megbüntetni: a büntető- és a szabálysértési törvény (ez utóbbi esetében jelenleg annak végrehajtási utasítása) szerint. A részletes előírások és azok hivatalos magyarázata (indoklása) a következő.

Környezetkárosítás

280. § (1) Aki az emberi környezet védelem alatt álló tárgyát jelentős mértékben szennyezi, rongálja vagy pusztítja, büntetést követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a környezetkárosítás életveszélyt idéz elő.

(3) Aki a környezetkárosítást gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel, a (2) bekezdés esetén három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A törvényszöveg helyes értelmezéséhez a miniszteri indoklás a következőket fűzi:

„A gazdasági fejlődés, a termelési technika egyre gyorsuló átalakulása során az emberi környezetben olyan nemkívánatos és veszélyes hatások is keletkeznek, amelyeknek csökkentése, illetve megszüntetése az egész társadalom érdeke.”

Ennek érdekében alkották meg az emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. számú törvényt.

Az 1976. évi II. számú törvény 9. §-ának (1) bekezdése szerint az emberi környezet megóvása érdekében védelem alatt áll a föld, a víz, a levegő, az élővilág, a táj és a települési környezet; ezek az emberi környezet védelem alatt álló tárgyai. A föld védelme a talajra, az alapkőzetre és az ásványi anyagokra, a vizek védelme a felszíni és a felszín alatti vizekre, azok medreire és partjaira, az élővilág védelme a növény- és állatvilágra, a táj védelme azokra a természeti tájakra, területekre és tárgyakra terjed ki, ame-

lyek megőrzése és fenntartása tudományos, kulturális vagy más közérdekből szükséges. A települési környezet védelme kiterjed a lakó-, üdülő- és intézményterületekre, továbbá az emberi tartózkodásra szolgáló egyéb területekre.

A környezetkárosítás elkövetési magatartása a szennyezés, a rongálás és a pusztítás; az utóbbi alatt a védelem alatt álló tárgy állagának a megsemmisítését kell érteni. Ez az elkövetési magatartás abban az esetben valósítja meg a bűncselekmény tényállását, ha a károsítás jelentős mértékű.

Az 1976. évi II. számú törvény 10. §-ának (1) bekezdése azt az alapvető rendelkezést tartalmazza, hogy nem szabad az emberi környezet védelem alatt álló tárgyat olyan szennyeződésnek, ártalomnak vagy más káros hatásnak kitenni, amely azok természetes tulajdonságait hátrányosan megváltoztatja vagy az emberi életkörülményeket rontja. Ez elgigizást ad annak a megállapításához, hogy az emberi környezet védelem alatt álló tárgyának károsítását mikor kell jelentősnek tekinteni.

A bűncselekmény tényállását megvalósító hátrányos változások nem sorolhatók fel kimerítően. A szennyeződés és az ártalom mértéke többnyire kvantitatív módszerekkel is meghatározható. A levegő tisztaságának védelméről szóló 1/1973. (I. 9.) MT számú rendelet 2. §-ának (1) bekezdése szerint káros a légszennyezés, ha annak mértéke a megengedett norma értéket meghaladja; a megengedett minőségi normákat a rendelet melléklete tartalmazza. Ha a szennyezés ezeket a határértékeket jelentős mértékben meghaladja, a levegő olyan jelentős szennyezése állapítható meg, amely megvalósítja a környezetszennyezés törvényi tényállását. A káros vízszennyezést illetően az 1/1969. (XI. 25.) OVH számú rendelkezés melléklete állapít meg határértékeket.

A (2) bekezdés a környezetkárosítás súlyosabban minősített esetét tartalmazza. Ez akkor valósul meg, ha a környezet szennyezése, rongálása, illetve pusztítása folytán egy vagy több ember élete veszélybe kerül. Ebben az esetben az absztrakt veszély, amelyet a környezetkárosítás a közegészségre jelent, konkrétá válik.

A környezetkárosító cselekmények jelentős része nem szándékos, a társadalomra veszélyességük azonban gondatlanságból elkövetés esetén is jelentős. Ezért a (3) bekezdés a gondatlanságból való elkövetést bűncselekménnyé nyilvánítja; a büntetési tételek aszerint differenciáltak, hogy a gondatlan cselekmény folytán az alapeset vagy a (2) bekezdés szerinti súlyosabban minősülő eset valósult-e meg.

Amint látható: a miniszteri indokolás számos esetben a Btk hatályba léptetésekor mértékadó más jogszabályokra hivatkozik. Ennek a magyarázati-indoklási módnak azonban van egy jelentős hátránya: amennyiben ezen jogszabályok megváltoznak (s erre változó világunkban nagy az esély), az értelmezés, a jogszabály helyes és egységes alkalmazása veszélybe kerülhet.

A környezetkárosításnak **nincs általános jellegű szabálysértési alakzata**. Az egyes szabálysértésekről szóló 17/1968. (IV. 14.) Korm. számú rendelet 109. §-ába felvett vízszennyezés és a 111/A. §-ban meghatározott levegőszennyezési szabálysértés tényállással azonban környezetkárosító cselekményeket szankcionálnak.

Az egyes szabálysértésekről szóló 17/1968. (IV. 4.) Korm. rendelet a következőképp fogalmaz:

109. § Aki

a) a felszíni vagy felszín alatti vízbe, víztározóba vagy egyéb vízi létesítménybe nem jelentős mértékű fertőző vagy károsan szennyező anyagot juttat, vagy annak vizét felhasználásra alkalmatlanná teszi,

b) szennyvíztisztítói berendezés vagy a szennyvíz ártalommentes elhelyezését biztosító megoldás nélkül valósít meg vagy üzemeltet olyan létesítményt, amely a vizek fertőzését vagy káros szennyezését okozhatja,

tízezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

111A. § (1) Aki

a) a levegőt a megengedett kibocsátási határértéket meghaladó mértékben szennyezi,

b) a tisztítóberendezést nem az előírás szerint üzemelteti,

c) a technológiával előírások megszegésével légszennyezést okoz,

d) hulladékot, tarlót, szalmát, nádat engedély nélkül éget, vagy árok, töltés növényzetét égeti,
tízezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Aki a közúti, vízi közlekedési eszköz üzemeltetése során a kibocsátási határérték megtartására vonatkozó szabályokat megszegi,

ötezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(3) A tanács részéről eljáró és erre felhatalmazott személy az (1) bekezdés b)-d) pontjában meghatározott szabálysértés miatt, a rendőrség pedig az (1) bekezdés d) pontjában és (2) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt helyszíni bírságot szabhat ki.

E szabálysértéseket a környezetkárosítás bűncselekményétől az határolja el, hogy a bűncselekmény jelentős mértékű szennyezés esetén valósul meg, míg a szabálysértési tényállások ezt nem tartalmazzák.

Természetkárosítás

281. § (1) Aki

a) fokozott védelem alatt álló, vagy nemzetközi szerződés hatálya alá tartozó növényt vagy állatot, annak bármely fejlődési szakaszában levő egyedét vagy annak származékát jogellenesen megszerzi, külföldre juttatja, értékesíti vagy elpusztítja,

b) védett természeti területet jogellenesen jelentős mértékben hátrányosan megváltoztat, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntelendő.

(2) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a természetkárosítás az (1) bekezdés a) pontjában meghatározott növény vagy állat tömeges pusztulását, az (1) bekezdés b) pontja esetén a terület helyrehozhatatlan károsodását vagy megsemmisülését idézi elő.

(3) Aki a (2) bekezdésben meghatározott természetkárosítást gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évig terjedő szabad-

ságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel tartandó.

A törvényszöveg helyes értelmezéséhez a miniszteri kérés a következőket fűzi:

„A természetvédelem fogalmi körébe tartoznak azok a természeti tájak és területek, amelyek számára különleges olt kell biztosítani, továbbá a növény- és állatfajok közül amelyek védelme, tervszerű megóvása, megőrzése és feltámasztása közérdekből indokolt.

A természetvédelmi érdekeket veszélyeztető cselekmények közül azoknál, amelyeknek a társadalomra veszélyessége fokozott, szükséges a büntetőjogi szankcionálás. A törvény ezeket a magatartásokat természetkárosítás elnevezéssel foglalja össze, közegészség elleni bűncselekmények között helyezi el. Ennek indoka, hogy a természetkárosítás bizonyos esetekben megzavarhatja a természetes úton kialakult ökológiai egységet, ezáltal az ún. lánclánokban is súlyos hiányok keletkezhetnek; ez pedig közvetve a közegészség érdekelt is veszélyeztetett.

A természetvédelemről szóló 1982. évi 4. számú törvényerelel 6. §-ának (1) bekezdése szerint a természetérték önleges oltalma a védetté nyilvánítással jön létre; a 7. § (1) kezdése azt mondja ki, hogy ha a természetérték megóvása kiemelkedően fontos társadalmi érdek fűződik, és annak oltalma csak különleges intézkedésekkel biztosítható, azt fokozottan védetté kell nyilvánítani.

Az (1) bekezdés a) pontja szerinti büntetőjogi védelem csak fokozottan védetté nyilvánított növényekre és állatokra terjed fokozottan védett növényfajokat az 1/1982. (III. 15.) OKTH sz. rendelkezés 3. számú melléklete, a fokozottan védett állatfajok pedig a rendelkezés 4. számú melléklete sorolja fel. A fokozottan védett állatfajok többsége madár, a büntetőjogi védelem ezekre is kiterjed. Az olyan tojásokra azonban, amelyekből fiókák nem kelhetnek ki, nem lehet a bűncselekményt elkövetni.

Az (1) bekezdés b) pontjában meghatározott természetkárosítás elkövetési tárgya a barlang és a védett földtani alakulat.

A **barlang** a földkérget alkotó kőzetben kialakult olyan természetes üreg, amelynek hossz tengelye meghaladja a két métert, és mérete egy ember számára lehetővé teszi a behatolást [az 1982. évi 4. számú tvr. végrehajtására kiadott 8/1982. (III. 15.) MT számú rendelet 4. §-a]. A földtani alakulat lehet felszíni képződmény, víz stb. Míg a barlangra a büntetőjogi védelem minden esetben kiterjed, a földtani alakulatra csak akkor, ha védetté nyilvánították.

Az (1) bekezdés c) pontjában meghatározott cselekmény elkövetési tárgya a természetvédelem alatt álló terület. A **védett természeti terület** az azon megvalósuló célnak megfelelően nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület vagy természeti emlék lehet. Ezeket a fogalmakat a 8/1982. (III. 15.) MT számú rendelet 15. §-a határozza meg. Nemzeti park és tájvédelmi körzet létesítésére kizárólag az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal (OKTH) elnöke jogosult, de a természetvédelmi területté nyilvánításról is az OKTH elnöke rendelkezik, ha a védetté nyilvánítás országos jelentőségű.

Az 1982. évi 4. számú törvényerejű rendelet 11. §-a szerint illos a védett természeti terület jellegét és állapotát a természetvédelmi célokkal ellentétesen megváltoztatni. A büntetőjogi tényállás szempontjából a terület ilyen jellegű megváltoztatását kell hátrányosnak tekinteni. A konkrét cselekmény lehet pl. a művelési ág megváltoztatása, fák kivágása, a növény- és állatvilág tenyésztésének a megzavarása, de megalapozhatja ezt a tájtól idegen, vadon élő állatok betelepítése is.

Az (1) bekezdés a) pontjában meghatározott cselekmény akkor minősül súlyosabban, ha az a fokozottan védett növények vagy állatok tömeges pusztulását idézi elő. Azt, hogy milyen mértékű pusztulást kell tömegesnek tekinteni, a törvény nem határozza meg; a természetvédelmi jogszabályok sem tartalmazznak erre nézve kvantitatív meghatározást. A tömeges pusztulás megítélésénél nemcsak az elpusztult növények vagy állatok számát, de azok előfordulásának gyakoriságát is figyelembe kell venni.

Az (1) bekezdés b) és c) pontjában meghatározott cselekmények súlyosabb minősítésének akkor van helye, ha a cselekmény a

barlang, a védett földtani alakulat, illetve a természetvédelem alatt álló terület megsemmisülését idézi elő. Ez az eredmény az (1) bekezdés c) pontja esetében sem kizárt, mert a védett természeti terület fogalmi körébe tartozó természeti emlék a természet különleges egyedül képződménye (pl. egyes fa, facsoport, forrás), amelynek a megsemmisülése a károsító cselekmény folytán bekövetkezhet.

A természetkárosításnak a (2) bekezdésben meghatározott esetel olyan fokozottan veszélyesek a társadalomra, hogy nemcsak a szándékos, hanem a gondatlanságból való elkövetésük miatt is indokolt a büntetőjogi felelősségre vonás. A (3) bekezdés ezeknek a súlyosabban minősülő eseteknek a gondatlanságból elkövetését nyilvánítja bűncselekménnyé.

A 17/1968. (IV. 14.) Korm. számú rendelet 111. §-a természetvédelmi szabálysértés elnevezéssel szankcionálja a természetvédelem érdekelt kisebb fokban sértő cselekményeket a következők szerint.

111. § (1) Aki

a) védett növény- vagy állatfaj egyedét, barlangi képződményt jogellenesen elpusztít, megrongál, illetőleg védett állatfaj egyedét élettévénységében jelentős mértékben zavar,

b) a természetvédelmi hatóság engedélyéhez vagy hozzájárulásához kötött tevékenységet engedély vagy hozzájárulás nélkül vagy az engedélytől, hozzájárulástól eltérő módon végez vagy végeztet, bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget,

c) védett természeti területen a védelmi célokkal össze nem egyeztethető tevékenységet folytat; szemetel, a területet más módon szennyezi, tiltott helyen tartózkodik, tiltott módon közlekedik, engedély nélkül tüzet rak,

tízezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Az (1) bekezdés rendelkezéseit kell alkalmazni fokozottan védett természetvédelmi érték tekintetében is, ha a cselekmény nem bűncselekmény.

(3) Azt a dolgot, amelyre nézve az (1) bekezdés a) és b) pontjában meghatározott szabálysértést elkövették, ha annak feltételei fennállnak, el kell kobozni.

(4) Az (1) bekezdés c) pontjában meghatározott szabálysértés elkövetőjére a rendőrség, valamint a természetvédelmi hatóság részéről eljáró és erre felhatalmazott személy helyszíni bírságot szabhat ki.

A bűncselekmény tényállásához képest a szabálysértési rendelkezésben eltérő egyfelől az elkövetési tárgyak köre (pl. nem fokozottan védett, hanem védett növény- és állatfaj), másfelől az elkövetési magatartás (pl. nem a védett természeti terület hátrányos megváltoztatása, hanem a védelmi célokkal össze nem egyeztethető tevékenység folytatása).

Nem lehet alaptalan az a feltételezés, hogy részben a szabályozás teljesszűrésének a hiánya, részint az értelmezés bonyolultsága – ami ráadásul a közvélemény által ismeretlen előírásokra hivatkozik, de amely szabályok alkalmazása minden Magyarországon tartózkodó állampolgár kötelessége –, részint az elvárások és a valóság közötti meglehetősen nagy civilizációs távolság lehet az oka annak, hogy – mint korábban láttuk – gyakorlatilag évek óta nincs ügy, noha bűneset bőségesen van.

7. A büntetőjogi szerepvállalás korlátozottsága

A szabálysértési szerepvállalás korlátozottsága

Tévedés volna azt képzelni, hogy a bűnüldöző apparátusnak valamiféle ellenzéklisége vezet el ahhoz, hogy noha a környezet és természet védelmét nagyon szépen megfogalmazott paragrafusok szolgálják, azok mégsem képezik az élő jog részét. Amint arról a korábbiakban már volt szó: a büntetőeljárás jogot alkalmazó szerveket és személyeket (legalábbis a magukat jogállamoknak nevező országokban) igen merev szabályok kötik, elsősorban azért, hogy a lehető legkisebb legyen az esélye büntetlen emberek bűnössé nyilvánításának. (Ami persze azzal is jár, hogy sok bűnös megússza a felelősségre vonást.) Egy tett elkövetőjével szemben csak akkor lehet pl. eljárni, ha vétkessége a valószínűség bizonyossággal határos fokán – a törvényileg szabályozott bizonyítási eszközök és módszerek alkalmazásával – megállapítást nyert.

Van ugyanakkor néhány egyéb ok is, ami a környezet- és természetvédelem jogi eszközökkel való szolgálatát nehezíti. Ezek közül az első helyre kívánkozik az átlagember érdektelensége, értetlensége. Ezt követi az az okcsoport, hogy – ellentétben a tipikusnak nevezhető jogellenes tettekkel: a sérelem okozása és annak következménye mind időben, mind térben igen gyakran jelentősen elválik egymástól. Mindkettő hátráltatja a már említett kényes procedúrához a megfelelő erejű bizonyítékok beszerzését, illetve megőrzését.

Nem utolsósorban azonban az említett bűncselekmények leg súlyosabb formáinál az esetek többségében igen nehéz vagy lehetetlen az egyszemélyi felelőst megállapítani, megtalálni. Épp a súlyos esetekben tipikus, hogy rendszerhibával állunk szemben – nemzeti, de nem ritkán nemzetközi méretekben. A büntetőjog nemzetekkel, kormányokkal, konzernekkel, érdekcsoportokkal szemben nem tud fellépni. Jogi személyek nem alanyai a büntetőjognak.

JOGSZABÁLYOK

1. Az 1976. évi II. tv. az emberi környezet védelméről
2. Az 1987. évi I. tv. a földről (XII-XIII. fejezet)
3. A 26/1987. (VII. 30.) MT rendelet a földről szóló törvény végrehajtásáról
4. Az 1964. évi IV. tv. a vízügyről
5. A 32/1964. (XII. 13.) Korm. rendelet a vízügyről szóló törvény végrehajtásáról
6. A 3/1984. (II. 7.) OVH rendelkezés a szennyvízbírságról
7. A 4/1984. (II. 7.) OVH rendelkezés a csatornabírságról
8. A 21/1986. (VI. 2.) MT rendelet a levegő tisztaságának védelméről
9. A 4/1986. (VI. 2.) OKTH rendelkezés a levegő tisztaságának védelméről szóló MT rendelet végrehajtásáról
10. Az 1982. évi 4. tvr. a természetvédelemről
11. A 8/1982. (III. 15.) MT rendelet a természetvédelmi tvr. végrehajtásáról
12. Az 56/1981. (XI. 18.) MT rendelet a veszélyes hulladékok keletkezésének ellenőrzéséről és azok ártalmatlanításával kapcsolatos tevékenységekről
13. A 2/1981. (XI. 18.) OKTH rendelkezés a veszélyes hulladékbírság kiszámításának módjáról
14. Az 55/1987. (X. 30.) MT rendelet az emberi környezetre veszélyt jelentő egyes anyagok külföldről történő behozataláról
15. A 26/1985. (V. 11.) MT rendelet a mérgező hatású anyagokkal kapcsolatos eljárásról

16. Az 1/1986. (II. 21.) ÉVM-EÜM együttes rendelet a köztisztaságról és a települési szilárd hulladékokról
17. A 4/1984. (II. 1.) ÉVM rendelet a köztisztasági szolgálatok ellátásáról és települési folyékony hulladékokról
18. A 12/1983. (V. 12.) MT rendelet a zaj- és rezgésvédelemről
19. A 4/1984. (I. 23.) EÜM rendelet a zaj- és rezgésterhelési határértékek megállapításáról
20. Az 1980. évi I. tv. az atomenergiáról
21. A 12/1980. (IV. 5.) MT rendelet az atomenergiáról szóló törvény végrehajtásáról
22. Az 1964. évi III. tv. az építésügyről
23. A 30/1964. (XII. 2.) Korm. rendelet az építésügyi törvény végrehajtásáról
24. A 43/1990. (IX. 15.) Korm. rendelet a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter feladat- és hatásköréről
25. Az 1/1990. (XI. 13.) KTM rendelet a Környezetvédelmi Főfelügyelőségről és a környezetvédelmi felügyelőségekről
26. A 27/1992. (I. 28.) Korm. rendelet egyes környezet- és természetvédelmi jogszabályok módosításáról, valamint a jegyző környezet- és természetvédelmi feladat- és hatásköréről